

J. HLADKÝ,
A. ZÁVODNÝ
(Trnava)

PÔVOD A ETYMOLOGIA NÁZVU KORLÁTKO

УДК 811.162.4' 373.21

Hladký, J. – Závodný, A. Pôvod a etymológia názvu Korlátka; počet strán – 8, počet použitých bibliografických zdrojov – 26, jazyk – slovenský.

Anotácia: V štúdiu sa zaoberáme pôvodom a etymológiou názvu starého slovenského hradu Korlátka. Všeobecne sa prijíma názor, že názov tohto hradu má neslovanský pôvod, ktorý sa hľadá v maďarskom či nemeckom jazyku. Nazdávame sa, že bol hrad vybudovaný skôr ako je o ňom prvá písomná zmienka a pravdepodobne má staroslovenský, resp. slovanský pôvod.

Kľúčové slová: hrad, etymológia, Korlátka, etymón, pôvod, názov

Resume: The castle Korlátka is situated about 1 km to the west from the village Rozbehy, west of Slovakia. The castle was used maintained between 1289 – 1740.

We know two alternatives of castle name. We suppose that the form Korlátka is not correct from historical aspect. Correct form would be the form *Korlátka* created to add substantive *kameň* (nem. *der Stein*; maď. *kő*) in historical name *Korlat*.

We can find more etymologies of this name: it originated from Hungarian name *Korlátka*, (*Korlátov Kameň*); from German name *Konradstein* (Konrádov Kameň). Later it was distorted to name *Korlát* and added in Hungarian *kő* (kameň).

We believe, that anthroponym *Korlat* originated earlier than the name of the castle. Anthroponym *Korlat* and other similar appellatives can be found in other Slavic languages.

Traditionally, German name is the first, but it could be only one of the other languages alternatives and the ancestry of this name we can look in Slavic language.

Key words: castle, etymology, Korlátko, etymón, ancestry, name.

Keď sa po roku 1116 skončili boje medzi Uhorskom a Českým kráľovstvom, moravsko-uhorská hranica sa ustálila pri Skalici a Záhorie pripadlo Uhorsku. V priebehu 11. storočia vytvorili noví vládcovia nad územím Slovenska (Maďari) tzv. *konfinium*, pohraničný pás (územie medzi troma znepriatelenými štátmi – Rakúskom, Českom a Uhorskom) široký niekde až 40 – 60 kilometrov, ktorý tvorili husté lesy, na prístupnejších miestach s umelými zásekmi. Na tomto území sa nesmeli usadzovať obyvatelstvo ani zakladať osady. Táto oblasť bola vtedy vyľudnená a celé územie prísne strážené. Do južnej časti dnešného Záhoria sa prisťahovali kočovné kmene príbuzné Maďarom, ktoré tu vytvorili sieť strážnych pevností (Sikulovia, Kumáni a Plavci). K hradom so strážnou funkciou patrili hrady Korlátko, Ostrý Kameň a Plavecký hrad.

Obyvatelia hradu Korlátko, nachádzajúceho sa približne 1 km západne od obce Rozbehy, mali strážiť významnú Českú cestu (spájala České a Uhorské kráľovstvo), ktorá tadiaľ cez Biksárdscky priesmyk viedla až do Budína. Hrad plnil bezpečnostnú funkciu pri kontrole vstupu do tohto priesmyku. Využívanie hradu môžeme vymedziť rokmi 1289 – 1740. Ako sa spomína v *Encyklopédii slovenských hradov* [19,158], prvá listinami neoverená písomná zmienka o hrade vraj pochádza z roku 1289 a je spojená s istým *Ugrinom*, z rodu Huntovcov-Poznanovcov. Autori Encyklopédie však pripúšťajú, že niektoré architektonické znaky nám ponúkajú možnosť aj skoršieho vzniku (tamže).

V súčasnosti nie je používanie názvu hradu ustálené a paralelne sa používajú dva varianty názvu – *Korlátka* (častejšie používaný tvar) a *Korlátko*. Nazdávame sa, že tento tvar nie je z historického hľadiska správny. Správnym tvarom by mal byť variant *Korlátko*, ktorý sa podľa nášho názoru vytvoril pridaním substantíva *kameň* (nem. *der Stein*; maď. *kő*) k pôvodnému názvu *Korlat*. Neskôr sa, pravdepodobne asimiláciou alebo úbytkom nemeckého etnika na Záhorí, začal používať už len pomad'arčený názov *Korlátkő*, z ktorého sa zmeravením vytvoril súčasný názov *Korlátko*. Ak sa pri názve hradu uvádza aj druhové substantívum (napr. hrad, zrúcanina a pod.), flexii podlieha iba ono a názov sa neskloňuje (hradom *Korlátka/Korlátko*, na hrade *Korlátka/Korlátko*, hradu *Korlátka/Korlátko*, ale s *Korlátkou/Korlátkom*, na *Korlátke/Korlátku*, stávanie *Korlátky/Korlátka*). Sme teda presvedčení, že správnym tvarom, ktorý by sa mal používať, je variant názvu hrad *Korlátko*.

Keď sa chceme dopátrať k čo naj dôveryhodnejšej etymológii názvu dnes už zrucaniny, je treba si uvedomiť, aká mohla byť kontinuita vývinu názvu, tiež zobrať do úvahy všetky možné faktory, ktoré mohli ovplyvniť tvar tohto vlastného mena. Nie je vylúčené, že sa nám napokon bude ponúkať viacero alternatív, z ktorých môže byť individuálne správna každá. V diele *Encyklopédia slovenských hradov* [19, 158] sa k etymológii názvu uvádza, že meno hradu vzniklo poslovenčením maďarského *Korlátkő*, teda *Korlátov kameň*. Podľa autorov (Plaček, M. a Bóna, M.) bolo vlastné meno *Korlátko* (uvádzajú tvar *Korlátka*) skomolené z nemeckého názvu *Konradstein* (hrad sa v týchto tvaroch spomína v listinách z rokov 1363 a 1399). Autori textu na informačnej tabuli [8] uvádzajú, že pevnosť sa pôvodne nazývala podľa mena staviteľa *Konrádovým Kameňom* (Konradstein), z ktorého sa neskôr skomolením utvoril názov *Korlát*, a k skomolenému menu sa pridalo maďarské apelatívum *kő* (kameň). Z uvedených faktov vyplýva, že druhá časť kompozitného názvu sa len voľne preložila z nemeckého tvaru (der Stein) do maďarčiny (kő). Problematickou však zostáva prvá časť názvu. Pripustíme, že pôvodný názov bol *Konrádov Kameň*, teda názov by vznikol z osobného mena (ďalej OM) *Konrád* (z nem. *Kuonrat* „prvý v rade“; [4, 162]). Neskorším skomolením by vznikol názov *Korlat*. Prvá zmienka o hrade pochádza z roku 1298, ktorá však nie je overená listinami. Ak by bola prvá zmienka o hrade vo forme *Konradstein*, k skomoleniu by muselo dôjsť neskoršie (ďalšie názvy tohto tvaru, ako sme už uvádzali vyššie, pochádzajú z rokov 1363 a 1399). Nazdávame sa, že k skomoleniu názvu môže dojsť vtedy, keď sa pôvodný názov nezachová, zanikne, príp. sa prestane používať a namiesto neho sa používa už skomolený názov. Treba však zobrať do úvahy, že z roku 1324 pochádza prvá zmienka o obci *Lieskové*¹ v tvare *Korlathkeu*, keď sa paralelne používal ešte veľmi dlhú dobu aj nemecký názov. Môžeme teda predpokladať, že nemecký názov nemusel byť názvom pôvodným, ale len jedným z inojazyčných variantov pôvodom staroslovenského, resp. aj slovanského názvu. Potvrďuje nám to aj skutočnosť, že majú oba cudzojazyčné názvy v podstate obsahovo a formovo totožné druhové substantíva, len preložené v inom jazyku (sloven. Konrádov Kameň – nem. Konradstein; sloven. Korlátov Kameň – maď. Korlátkő). Pri viacerých toponomastických výskumoch sa nám potvrdilo, že nemeckí zapisovatelia (maďarských nevynímajúc) niekedy veľmi samoučelne menili (komolili) pôvodné slovenské (slovanské) názvy. Ak by sa dodnes zachovali iba tie, pôvodná motivácia názvu len voľným prekladom z nemeckého do slovenského názvu by bola veľmi skreslená, pri niektorých názvoch od pôvodnej motivácie

¹ Obec Lieskové bola vtedy súčasťou korlátskeho panstva; v roku 1920 sa spojila s obcou Cerová do obce *Cerová – Lieskové*.

veľmi vzdialená, príp. by bola pôvodná motivácia úplne iná (porov. napr. sloven. osadný názov *Kuklov* – odvodzuje sa od turkotatárskeho kmeňa *Kükülö*, ktorého posádka vykonávala pohraničnú strážnu službu v blízkosti stanovišťa strážnej posádky Sikulov; jej úlohou bolo dozeráť na priechod cesty cez rieku Myjavu, smerujúcej k vyššie položenému brodu cez rieku Moravu pri obci Brodské [13, 131]. Ak si všimneme zmienku z roku 1773: nem. *Kugelhof* – „gul’atý dvor, majer“; náreč. *kugluf*; z prekladu názvu nemeckého zápisu obce môžeme vidieť, že nemecký názov nemá vôbec nič spoločné s pôvodnou motiváciou názvu obce *Kuklov*). Problémom zostáva aj vymedzenie pojmu *skomolenie*, myslí sa ním samovoľná, neodôvodnená derivácia, modifikácia názvu, ktorou sa názov zmení tak, že sa väčšinou stráca jeho pôvodná motivácia, príp. sa skresľuje a nedá sa spoľahlivo analyzovať ani jeho etymológia (porov. napr. Zrubanský jarok – vznikol z terénneho názvu *Zrubánka* (azda z ver. *rúbat*, *zrúbat*); toto toponymum má však variant vo forme *Zenbanský potok*, názov má nejasnú etymológiu, pravdepodobne vznikol deformovaním vodného názvu *Zrubanský jarok*; [26, 129]). Takže, ak sa názov zmenil, tak pravdepodobne prekladom do nemeckého jazyka.² V súvislosti s názvom hradu *Korlat* však nemôže ísť o skomolenie z viacerých dôvodov. Osobné meno *Korlat* máme doložené oveľa skôr, ako sa prvýkrát spomína tento strážny hrad. V listine z roku 1221 sa spomína *filio Korlat* (syn *Korlat*; [2 – I, Nr. 254]), v roku 1237 *filius Korlathi de villa Fis* (syn **Korlat* z obce Trávnica; dnes Nové Zámky; [2 – II, Nr. 29]), v rokoch 1250 – 1254 sa spomína dokonca aj zrejme latinskou grafikou poznačené osobné meno *pristaldo Corlado*, **pristaldus Corladus* (vykonávateľ *Korladus*; osobné meno môžeme do slovenčiny rekonštruovať ako **Korlat*; [2 – II, Nr. 361]). Na druhej strane je však veľmi pravdepodobné, autori *Encyklopédie slovenských hradov* [19, 158] to vzhľadom na architektúru, účel hradu a aj kráľovského stavebníka pripúšťajú, že hrad mohol byť postavený dávno predtým, než je o ňom prvá písomná zmienka.

Osobné meno *Korlat*, ako aj totožné, či príbuzné apelatíva sú doložené aj v iných slovanských jazykoch:

J. Stanislav [21, 242] uvádza toponymum *Korlát* (spomína sa v roku 1343 ako *Korlátteleki*) v starom Novohrade na gemerskej hranici, ale aj toponymá *Korlátka* (vrch v starom Zemplíne) a *Korlat* (samota v Gemeri). Uvádza, že pôvod mena *Korlat* nie je jasný. Paralely nachádza aj v srbch. *Korlat*, *Korlati*, v srbch. priezvisku *Korlatović* a v názve srbskej hory *Korlatine*. Spomína aj názor maď. lingvistu *Bárcziho*, ktorý uvádza príklad v chorvátčine a tvrdí, že nemožno rozhodnúť, z ktorého jazyka sa toto slovo prevzalo.

² Translačná zmena pôvodom slovanského osobného mena *Korlat* na nem. osobné meno *Konrád*; nejde však o skomolenie, ale o modifikáciu názvu, pretože meno *Konrád* skutočne existuje.

Podobné paralely môžeme nájsť nielen v južnoslovanských, ale aj v východoslovanských jazykoch.

R. M. Kozlova [12, 278] uvádza apelatívum **korlet* (*-et* je sufix), tiež ruské ojkonymum *Koroljatino* (koreňové morfémy **kúrl-/*skúrl*). Okrem iného uvádza aj ojkonymum *Korly* (v Pskovščine), lužické, ale aj poľské antroponymum *Korla*.

K etymónom **kúrlatú(jü)/*skúrlatú(jü)* [12, 280] nachádza okrem iných aj paralely s rus. *skurlat* „surový, krutý človek“, hydronymom *Kurlatka*, antroponymami *Skarlatovič/Škarlatovič*, bielorus. *karlata* „kopy blata, špiny“, ojkonymom *Skarlatiny*, ukr. antroponymom *Korlat* a ojkonymom *Korlati*, so slovin. antroponymami *Krlatec*, *Kerlatec*, sloven. oronymom *Škrlatica* a hydronymom *Škrlatenkov potok*, v poľštine apel. *karlatka* je „palma nízkeho vzrastu“ (porov. sloven. *karlátka* „plod slivky guľatoplodej“, *Prunus insititidis* [5, 30]). Je vhodné spomenúť ešte etymóny **kúrlati/*skúrlati* [12, 282], ktoré majú paralelu v rus. verbe *kurlat'* „sušiť, zhrabávať seno“.

Pri hľadaní paralel v slovenskom jazyku [5, 107] nachádzame apel. *korlát* (prevz. z maď.) „ohrada, zábradlie“, nachádzame ich však aj v nárečiach [20, 830] v apelatívach *korlát* – 1. „jednoduchá ohrada, oplotenie“ 2. jzsl. „ohradený priestor“:

- a) „väčší na výbeh alebo krátke ustajnenie dobytká“
- b) „menší dvorec, ohrada pre ošípané pri chlieve“

3. zried. „stĺp s poljarmom pre kravu pri pripúšťaní býka“ 4. „kamenný stĺp na okraji cesty (míľnik, pätník al. časť zábradlia);

a *korlátik* – expr. „doskami zapravená priehradka v maštali pre teľa, prasce a pod.“.

F. Kott [11, 176 a 179] uvádza vlastné meno *Korlátky*, *Korlátsky zámek*, tiež v Bernolákovom Slovári apel. *karlátka*.

V Maďarsko-slovenskom príručnom slovníku [7, 257] sa uvádza apel. *korlát* 1. „zábradlie, ohrada 2. v prenesenom význame apel. *korlátok* „prekážky, obmedzenia“.

Z uvedeného si môžeme všimnúť, že *Korlat/korlá(a)t*, príp. S ním etymologicky súvisiace slová, či už ako meno, alebo apelatívum sa vyskytuje tak v západoslovanských, južnoslovanských, východoslovanských, ako aj v neslovanských jazykoch (maďarčina). Pôvodný jazyk, z ktorého slovo pochádza, je dnes už, podobne ako tvrdí maď. Lingvista *Bárczi*, ťažko. Nazdávame sa však, že pravdepodobne pôjde o pôvodom praslovanské apelatívum, ktoré sa do maďarčiny mohlo dostať blízky kontaktom so starou slovenčinou, resp. Mohli Maďari toto slovo prevziať ako niektoré ďalšie slová zo starej slovenskej lexiky (porov. Apel. Dvor, bojovník, stôl, močiar a pod.).

Literatúra

1. ADAMEC, V. – HOSNEDL, J. A kol.: *Československo, lexikon turistických zaujímavostí*. Bratislava : ŠPORT, Slovenské telovýchovné vydavateľstvo, 1986. 560 s.
2. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus I. (805 – 1235; 1971; 472 s. + 32 s. prílohy), II. (1235 – 1260; 1971; 640 s. + 32 s. príloha). Ed. R. Marsina. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
3. FILKUSOVÁ, M. – KOLLÁR, D. – KUČEROVÁ, E. A kol.: *Rusko-slovenský, slovensko-ruský slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. 392 s.
4. DIAN, D. – JUDÁK, V.: *Každý deň so svätými II. Diel*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. 208 s. ISBN 978-80-7162-679-4
5. HSSJ. *Historický slovník slovenského jazyka*. 2. (K – N; 1992. Red. M. Majtán. Bratislava : Veda.
6. CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923. 444 s. + 5 s. Príloha
7. CHRENKOVÁ, E.: *Magyar-szlovák kézisztótár. Maďarsko-slovenský príručný slovník*. 2. vyd. Veľký Meder : Talentum, spol. S r. O., 2007. 628 s. ISBN 978-80-88979-20-3
8. Informačná tabuľa pri hrade Korlátko, 2007.
9. KNOTEK, I.: *Záhorie. Kraj medzi Karpatami a Moravou*. ProMédia, s. R. O., 2006. 360 s. ISBN 80-967570-2-4
10. KOLLÁR, D. – OVEČKOVÁ, J. – OVEČKOVÁ, M.: *Slovensko-rakúske Pomoravie*. Bratislava : DAJAMA, 1996. 214 s. ISBN 80-967547-0-X
11. KOTT, F.: *Česko-německý slovník*. VI. Díl, D – N. Praha : Kníhtiskárna Františka Šimáčka, 1890. 1220 s.
12. KOZLOVA, R. M.: *Struktura praslavjanskogo slova. Praslavjanskoje slovo v genetičeskom gnjezde*. Gomel' : Ministerstvo obrazovanija respubliki Bjelarus. Gomel'skij gosudarstvenyj universitet imeni F. Skoriny, 1997. 412 s.
13. KRAJČOVIČ, R.: *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. 230 s. ISBN 80-88878-99-3
14. KUKLICA, P.: *Slovník stredovekej latinčiny*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2000. 166 s. ISBN 80-08-01405-9
15. LASKOVIČOVÁ, T. A kol.: *Geografické názvoslovné zoznamy OSN-ČSFR. Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike*. 1. vyd. Bratislava : Slovenský úrad geodézie a kartografie v Slovenskej kartografii, š. P. Bratislava, 1990. 140 s. ISBN 80-85164-16-7
16. MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. 628 s.
17. MAJTÁN, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : Veda, 1996. 192 s.
18. MAREK, M.: *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006. 520 s. ISBN 80-7090-822-X
19. PLAČEK, M. – BÓNA, M.: *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava : SLOVART, spol. S r. O., 2007. 391 s. ISBN 978-80-8085-287-0
20. SSN. *Slovník slovenských nárečí*. Zv. 1. (A – K). Ed. I. Ripka. Bratislava : Veda, 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8

21. SJ. II STANISLAV, J.: *Slovenský juh v stredoveku*. Zv. 2. Vydanie 2. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 2004. 533 s. ISBN 80-88878-89-6
22. SZOMOLÁNYI, J. A kol.: *Turistický sprievodca ČSSR. Malé Karpaty*. Bratislava : Slovenské telovýchovné vydavateľstvo, 1981. 300 s.
23. ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko-slovenský / slovensko-latinský slovník*. 7. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2003. 1222 s. ISBN 80-10-00347-6
24. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Zv. 1. (A – J; 1977; 528 s.), 2. (K – R; 1977; 520 s.), 3. (S – Z; 1978; 536 s.). Ed. M. Kropilák. Bratislava : Veda.
25. ZAJÍČKOVÁ, M. A kol.: *Jablonica*. Skalica : Záhorské múzeum, 2002. 190 s. ISBN 80-85446-43-X
26. ZÁVODNÝ, A.: *Regionálna toponomastika a možnosti jej využitia vo vyučovaní*. Rigorózna práca. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007. 200 s.